

kenységéhez is, mely a XV. század második felében a virágzás legnagyobb fokát érte el. — Köhalmi Mihály említett feljegyzését közölte Müller I. »Die Incunabeln der Hermannstädter Capellenbibliothek« című értekezésében.¹⁾ Mint betűfestőt azonban

¹⁾ Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde. 1878. II–III. füz. 353 l.

mi használjuk fel ezúttal legelőször. Megjegyzem még, hogy Müller értekezésében még két ősnymtatványt ismertet, melyeken ezen feljegyzés olvasható: »Conventus Cibiniensis procurata a Magistro Michaele de Rupe.« Szolgáljon ez némi adalékul Köhalmi egyéniségének megítéléséhez.

ÉSZREVÉTELEK

KÖNYVTÁRRENDEZÉS TERVVÁZLATÁRA.

Szinnyei Józseftől.¹⁾

Az »Irodalmi Szemle« 10. számában a »Könyvtárrendezés tervvázlata« című cikk, sok jó akaratral és nem csekély buzgalommal van ugyan írva, de ennél is, mint legtöbb hasonirányú cikknél, mely mindenekelőtt szakismeretet és gyakorlati kiképzést igényel, szembetűnő a nehézség, melylyel az illető írónak megküzdnie kellett, hogy tárgyát érthetővé, népszerűvé tegye; ezen törekvése azonban nem vezette őt célhoz, miután a nevezett cikk elolvasása után a könyvtárrendezésről még a főbb axiomákat sem szerezheti meg magának az olvasó, annál kevésbé nyerhet hű képet egy rendezett könyvtár technikájáról. Nem tartom tehát fölöslegesnek a könyvtárrendezésről érthető hű képet, illetve utasítást nyújtani.

Minden nagyobb könyvtárnál, 3-féle címjegyzék (címtár katalogus) szükséges:

1. Betűrendes, mely feltünteti a műveket szerzőjük vagy péczeszavuk (Schlagwort) szerint. A betűrendes címjegyzék elősége elvitázhatlan, mert míg kilenczvenkilenczen bizonyos meg-

¹⁾ Az Egerben megjelenő Irodalmi Szemle 11-ik számából.

nevezett művet keresnek, csak a századik óhajtja az egy szakba vágó művek jegyzékét áttekinteni. Miután minden művelt országban az újabb prakticus irány kimutatta, hogy a czédularendszer elsőbbséggel bír a bekötött katalogus fölött, azért a könyvek címei önálló és mozgatható czédulákra iratnak, a czédulára írt jegy és szám szerint pedig a könyv azonnal megtalálható. (L. a czikk 2) pontját).

2. A tudomány-szakok címjegyzéke. A betürendes címjegyzék czédulái lemásoltatván, ezekből alakítható a szak-katalogus, ha a czédulák a megállapított tudomány-szakok szerint és azon belül betürendbe helyeztetnek. Ezen címzár szerint az illető tudós a keresett műveket, szakmájának megfelelőleg, csoportosan föllelheti (L. a czikk harmadik pontját).

3. A könyvek fölvétele (címzárószása) után, az evidentiában tartás és elüljárósági ellenőrzés végett szükséges az inventarium vagy helyrajzi (topographikus) katalogus, mely csak a már rendezett könyvtárról vehető fel. Itt már előnyösb, sőt szükséges is a bekötött címjegyzék, melybe a könyvek, a föllállítás azaz tudomány-szakok szerint és chronologiai rendben (folyó-számok szerint), vezetnek be. Ezen katalogus könnyen készíthető a szakcímzárból, ha ennek czédulái szám szerint, azaz chronologiai rendbe rakatnak és azokról a könyvek címei röviden az inventáriumba iratnak, következő rovatok szerint: 1) az osztály száma; 2) a szerző neve (v. péczeszó,) a könyv rövid címe, a kötet száma, kiadása, helye, éve és alakja; 3) a darab szám t. i. hány kötetbe van bekötve vagy hány füzetből áll; 4) megjegyzés. péld. ha a könyv elveszett vagy eltávolított; minden szak után a gyarapodásnak hely hagyatván. Ebből azonnal meg tudható az elveszett könyv címe. (L. a czikk 1) pontját).

A könyvtárrendezésnél mindenekelőtt tisztába kell jönnünk a rendszerrel, mely szerint a könyvtár rendeztetni fog. A legtöbb külföldi országos könyvtáraknál a tudományszakokon belől a folyó számokat fogadták el, t. i. minden számot betöltve, a müncheni beékelési (ugró-számú) rendszer helyett. Nemcsak a rendezést könnyíti és gyorsabbá teszi az előbb említett rendszer, miután a czédulázott könyvek azonnal és véglegesen helyrerakathatnak; ellenben a beékelési rendszer szerint az egész könyvtár-készlet előbb ideiglenesen számoztatik és csak azután kerestetnek ki az együvé tartozó művek (egy szerzőnek különböző művei vagy

egy ugyanazon címmel bíró, szerző nélküli könyvek) és ezek az illető tudomány-szakokban véglegesen számozgatnak, azután jegy és szám szerint betűrendben elrakatnak. Miután azonban minden mű mellett, ugyanazon szerzőtől vagy más, a betűrend szerint, közel eső nevű írótól előfordúlhatnak még könyvek, azért minden szám után 25—50 szám üresen hagyatik, de ezen hézagok egy része rövid idő alatt betelik, ekkor a közbeeső művek ismételt számai betűvel is jelöltetnek. (Először m betű jegyeztetik a szám mellé, hogy azután a jobbra, vagy balra beékelendő mű l-el vagy n-el jelöltessék, ha a 24 betű betelt, akkor azok megkettőztetnek). — Ezen rendszer mellett nemcsak a polczok hagyatnak betöltetlen, s így a könyvek ideoda dőlnek, tolatnak, hányatnak, kopnak, hanem a jegyek (paizskák) bonyolultsága mellett a visszahelyezésnél a legnagyobb vigyázat mellett is igen könnyen történhetik tévedés, vagyis a könyvek rossz helyre kerülnek. A beékelési rendszerrel tehát — miként az előadottakból kitétnék — a helyben is bővelkedni kell, miután minden polcz félig üresen hagyandó, akár telik be az valamikor, akár nem; már pedig a mai rohamos könyvszaporodás mellett, a helyszűke nem egy könyvtárnál égető kérdéssé vált. Ezen hátrányok mellett tehát azon előny, hogy a könyvek betűrendben és a szerzők művei együtt találhatóak, de csak akkor, ha ugyanazon tudományszakba valók és alakjuk (8-r. 4-r. vagy ívrét) nem különböző, elenyészik; különben is a czédulákból egy ugyanazon író összes műveit egy csomóban kényelmesen áttekinthetjük, azért a helyszínén való részletes áttekintés fölöslegessé válik. A beékelési rendszer mellett a harmadik katalogus elhagyása is csak látszólagos előny. A kötött könyvbe t. i. szakok szerint és betűrendben iratván be a művek, ez megfelel ugyan a föllállításnak és így inventárium gyanánt is használható; azonban a beékelés miatt, minden könyvcím után a bekötött címtárban is hely hagyandó; de a kötetek vastagsága daczára, több helyütt csakhamar betelik a szám és az üresen hagyott hely; ekkor a hiány új lappal pótoltatik, mely beragasztandó, (ha ugyan beragasztatik) ezután előáll még a múlt századi bekötött katalogusok calamitása, az össze-vissza firkalás és 15—20 év múlva bekövetkezik a szükség: a címtárnak újra tisztázása. Tehát ezen előny is csak illusorius. Ezért fogadták el a budapesti tu-

omány-egyetemi könyvtárnál a folyó- és betöltött számozás rendszerét.

A rendszer után következik a tudomány-szakok megállapítása, mely a könyvtár jellege és a könyvkészlet mennyisége szerint különbözőleg történik. Kisebb könyvtáraknál elég 15—24 szakot megállapítani s azokat kezdő-betűkkel jelölni. Nagyobb könyvtáraknál kevesebb főszakot, pl. 8—10-et és mindegyikben 4—8 alszakot vehetünk, ezeket is betűkkel jelölve. Így például máskép kell fölosztani oly könyvtárt, mely a theologiai, ismét egészen máskép, mely természettudományi művekben túlnyomó; a szakok kijelölésénél, a könyvtár beltartalmára kell tehát fektetni a fősúlyt.

Némi tájékozásul álljon itt a budapesti egyetemi könyvtár osztályzata (schémája).

A. Hittudomány.

Aa. Ó- és újszövetségi biblia történet- s szövegítészeti, régészeti, értelmezéstani s philologiai tudománysszakok és vita-iratok.

Ab. Egyház-irodalom-történeti művek, sz.-atyák, egyházírók, zsinatok.

Ac. Egyetemes egyháztörténelem és ebbe vágó monographiák.

Ad. Alap- s ágazatos hittan, erkölcsstan, ascetikus munkák, hitvédelmi iratok.

Ae. Lelkipásztorságtan, egyházszónoklati művek.

Af. Hittudományi szakokba vágó irodalom és folyóiratok.

B. Jogtudományok.

Ba. Jogtörténelem és encyclopaedia.

Bb. Észjog, nemzetközi jog.

Bc. Római jog.

Bd. Egyházi jog.

Be. Közjog Közigazgatás.

Bf. Magánjog és bányajog.

Bg. Polgári törvénykezés és büntető jog.

Bh. Váltó és kereskedelmi jog.

C. Államtudományok.

- Ca Politikai államtudományok. (Alkotmánytan.)
- Cb. Nemzetgazdaság és pénzügytan.
- Cc. Statistika.
- Cd. Ipar és kereskedés.
- Ce. Politikai lapok.

D. Orvosi tudományok.

- Da. Boncztan, szövettan, fejlődéstan, élettan és élettani vegytan.
- Db. Kórboncztan, kórszövettan, kórtani vegytan, általános kór- és gyógytan, kórjelzéstan és orvosi történet.
- Dc. Gyógyszertan, méregtan, kór- és gyógytan.
- Dd. Sebészet, szemészet és szülészet.
- De. Törvényszéki orvostan, törvényszéki vegytan, elmekórtan, közegészségstan, orvosi rendészet és orvosi statistika.
- Df. Állatgyógyászat.

E. Mathematica és természettudományok

- Ea. Mathematica.
- Eb. Physika, astronomia és chemia.
- Ec. Természetráaj (ásvány-, föld- és őslénytan, növénytan, állattan).
- Ed. Technologia, géptan, építészet, mezei gazdaságtan.
- Ee. Hadtudományok.

F. Philosophia, aethetica és paedagogia.

- Fa. Philosophia és történelme.
- Fb. Aethetica és művészettan.
- Fc. Neveléstudomány.

G. Történelem és földrajz.

- Ga. Egyetemes, nem hazai történelem és segédtudományai (chronologia, diplomatika stb.)
- Gb. Hazai történelem és segédtudományai.
- Gc. Irodalomtörténet és bibliographia.
- Gd. Műtörténet és régészet (hazai és külföldi).

Ge. Földrajz és utazások. (Egyetemes és hazai földrajz, ethnographia, topographia, chorographia, utazások.)

H. Philologia és literatura.

Ha. Görög és latin nyelv, régiségek, mythologia, irodalomtörténet, commentárok, szótárak.

Hb. Görög és latin írók.

Hc. Összehasonlító és modern nyelvtudomány (magyar és külföldi), nyelvtanok, szótárak.

Hd. Magyar irodalom.

He. Germán irodalmak.

Hf. Román irodalmak.

Hg. Szláv irodalmak.

Hh. Keleti irodalmak.

J. Vegyesek.

Encyclopaediák és vegyes tartalmu folyóiratok, társulati kiadványok, naptárak, czímtárak és miscelléneák.

Meg kell még itt jegyezni, hogy az őnyomatványok (incunabulák), a magyar nyelvűek 1811-ig, az idegenek 1500-ig, külön állítatnak fel a nyomtatási év szerint, minden tekintet nélkül a könyv alakjára. Továbbá az apróbb nyomtatványok (miscelléneák) péld: dissertatiók, iskolai értesítők, alkalmi versek, gyászjelentések, színczédulák stb. tárgyak szerint csoportosítva — szerzők, városok, vagy időrend szerint rakatnak tokokba. Minderről a végleges rendezés után, külön-külön jegyzék készítenendő.

A könyveket fölvétel vagy czímtározás előtt nagyjából föl kell állítani, úgy hogy a művek egyes kötetei, lehetőleg a megállapított fő tudományszakokba osztva, együtt legyenek és a főstudományszakok helyei kijelöltessenek.

A könyvek fölvételénél és elhelyezésénél három alakot különböztetünk meg t. i. 8-adrétet (ide tartoznak a 12. 16. és 32. rétéek is) 4-edrétet és ívrétet (foliót), mindegyiknél a műveket külön folyószámmal kell ellátni, azaz, a 8-rét, 4-rét és ívrétnél is előlről az 1-nél kezdve, úgy azonban, hogy a művek különböző kötetei egy ugyanazon számot kapják, az elhelyezésnél is alak szerint külön polczokra rakatnak: felül a 8-rétéek, ezek alatt a 4-rétéek is legalúl az ívrétéek.

A rendezést, czédulázást bármely szakkal meg lehet ugyan kezdeni, de ha a sorrendet megtartjuk, az A-val jelölt főosztály 8-rétű könyveiből, a legfelső polczokról, hova az alszakok könyvei jönnek, egy-egy nyalábbal leveszünk, (a czikk 1. pontja) és azok czímeit, művek szerint egyenkint czédulára írjuk; a czédulák vonalozása egyáltalában fölösleges, azonban mindenkör szem előtt kell tartani a címjegyzék kinyomatását, úgy hogy a mi abban fölvéteket, azt le is kell írni; péld. *Heltai Gáspár Magyar krónika. Nagy-Győr 1789. 8-r. (Gb. 346.)* Igen ajánlatos azonban, ha a könyv-czímek bővebben iratnak és a lapszám is kitétetik; az 1., 2. sat. kiadás, fordító, commentator sat. minden esetben kiteendő. Alól a czédulán az ajándékozó neve vagy a könyv ára is fölíráthatik; ellenben az inventáriumnál, mint már fölebb jeleztük, rövidebb czim is elégséges, azonban itt már a rovatos lapok szükségesek. (A czikk pontja.) A czédulára, úgy szintén a könyv táblájára belől, vagy tiszta lapjára, ha pedig a könyv füzve van, a könyv címére fölül, írónnal felíratik a fő- és alszak jegye s a szám: ezenkívül még a végleges paizska fölragasztatik, papírszeletre feljegyzett signatura tétetik a könyvbe, úgy hogy fölül a jelzés kitűnjék, legjobb, ha erre minden szaknál különböző színű papiros alkalmaztatik, a szín azonban minden főszakban ismétlődhetik. (A czikk d. pontja.)

A jegyek (papírszeletek) ideiglenes használata azért is ajánlatos, mert a rendezés befejeztéig több könyv részint kiselejteztetik mint doublette (másod példány), vagy egyesítettik a mű szétszórt köteteivel, végre át is helyeztethetik más szakba; ezen műveletek után természetesen a könyv is más számot kap. (A czikk 2-dik a pontja.)

A könyvek, ha csak lehetséges, egy sorba helyeztessenek; ilyenkor szépészeti tekintetből is a paizska (jegy) a könyv sarkára alúl ragasztható, mely mint szalag húzódik végig a polczokon; így történt ez az egyetemi könyvtár olvasótermében is, a hol a könyvpolczokon csak egy sorba helyezhetők el a művek; ha azonban hely szűke miatt a könyvek két sorba rakatnak, ilyenkor a könyv sarkának felső végére helyezendő a paizska. (A czikk 2-dik b. c. pontja.) — Különben is a kettős vagy második belső sor csak akkor engedhető meg, ha ezen sor magasabbra helyezhető: kivételesen pedig csak a sok kötetből álló

művek részei, folyóiratok folytatásai tétessenek a hátulsó sorba. (A cikk 6. pontja.)

Az egybekötött művek, (colligátumok), csak többszörös munkát igényelnek, de elhelyezésük is igen nehézkes, azért, ha csak lehet, szét kell azokat szedni, ha pedig külön vannak ezen apróbb nyomtatványok, semmi szín alatt sem kell azokat összeköttetni. A colligátumoknál a czédulázási és elhelyezési nehézségeken kívül, még a kikölcsonzás is több írással jár, és a mi legfőbb, egy helyett húsz vagy több mű is ki van téve az elveszés veszélyének. Ha a colligátumok egybekötve hagyatnak, a könyvek czímei egy czédulára sorban egymás alá leíratnak, épen úgy, mint a külön álló művek czímei; ezután mindegyik cím (az elsőt kivéve) külön-külön czédulára ismét lemásoltatik és hivatkozás történik az első mű szerzőjére, rövid címére, szakjegyére és számára, hogy így minden egyes szerző műve kitűnjék a betűrendes és szakezím tárban. (A cikk c. pontja.)

A czédulázás bevégezte után, könnyű szerrel ki lehet keresni a doubletteket (duplicatumokat), ilyenkor ezeket összehasonlítva a másik példánnyal, a fölösleges példány félretéttetik és ezen kiselejtezett művek czédulái szolgálhatnak azután a doublettek katalógusául.

A művek fölvetelét, czédulázását illetőleg igen sok lenne a följegyzendő, úgy hogy erről nemcsak külön cikket, de egész könyvet lehetne írni; azért legczélszerűbb, ha a munkálat folyamata alatt fölmerülő egyes eseteknél a nagyobb bibliographiai művek vétetnek segítségül; így jó szolgálatot tesznek a nyomtatott terjedelmes könyvjegyzékek, ilyenek a németeknél a Heinsius- és Kayser, a francziáknál a Quérard- és Lórencz-féle katalógusok; a magyar incunabulákra nézve a Szabó Károly »Régi magyar könyvtár«-a, az idegenekre pedig Panzer, Brunet sat. műveik.

A hírlapok és folyóiratok czédulázására nézve nem tartom fölöslegesnek megjegyezni, hogy ezek czíme, mint czég (firma) tekintetik és az egész cím szolgál pécze szóúl, így: Pesti Napló, Kelet Népe, Wiener Zeitung sat. és nem fordítva Napló (Pesti-) Népe (Kelet-) Zeitung (Wiener). A legújabb időben ezen irányt követik már külföldön is, így hogy csak egy művet említek: »Winkler, Die Periodische Presse Oesterreichs, Wien, 1875« című nagy művében is ezen rendszer szerint soroltatnak elő betűrendben a hírlapok.

Végül vonatkozva a cikkben fölemlített signaturákra, az a múlt századbeli kolostori könyvtárak rendszere után készülhetett, fölösleges sallanggal megtoldva. A budapesti egyetemkönyvtár a múlt században fölállítatván, a Ferencz-rendiek épületében, a könyvek szintén azon rendszer szerint lettek ottan elhelyezve; ugyanis a szekrényeket (Theca) római számmal jelölték meg, a polczokat (Gradus) alulról fölfelé kis betűvel a. b. egész h—g; az egyes polczokon a könyvek betűrendbe rakattak; természetesen legelsőben is a betűrend bomlott fel, azután a tudományszakok kevertettek össze-vissza; ezen baj 1875-ig tartott, midőn a sokkal észszerűbb tudományszakok szerinti osztályozást és felállítást fogadták el itt is. A művek darabszáma úgy is megtudható a leltárból; fölösleges tehát azt a könyv sarkán is kitüntetni. Sapienti sat. !*)

*) Tisztelt cikkíró úr ezen közleményét, mely könyvtártani irodalmunkban mozzanatot jelez, czélszerűnek találtuk az Irodalmi Szemléből lapunk hasábjain is lenyomatni. Megjegyezzük azonban, hogy cikkíró úr álláspontja több tekintetben a miénkétől eltér. Elveivel nem értünk mindenben egyet s egyes feltevéseit a könyvtártan és könyvtáriszme szempontjából nem tehetjük magunkévá. A nélkül tehát, hogy az egész cikk becéséből valamit levonni akarnánk, fentartjuk magunknak a szerző úrétól eltérő nézeteinket egy külön cikkben alkalmilag elmondani. Szerk.

A MAROSVÁSÁRHELYI HELV. HITV. FŐTANODAI KÖNYVTÁR ISMERTETÉSE. Koncz Józseftől.

(Vége)

Hártya nyomat és kézirat.

1. Des Erzherzogthums Khärndten, aufgerichte, Mullner, Pecke, Gewicht, Ellen, Und Masz, Ordnung. Ez irás alatt Karinthisa czimere. Anno 1562. A molnárokról 13 levél; a sütőkről 8 levél és egy lap; a mérték- és rőfökről 1 lap, itt megszakad. 4-r. hártýára nyomtatva.

2. Latin biblia a 14-ik század utolsó, vagy a 15-ik század első feléből, hártýára írva. 8-r. ¹⁾)

¹⁾ Lomtárból vette meg e sorok írója pár krajczárral 1860-ban és adta tanoda könyvtárának.